

Išėivystės patirtis modernėjančioje Lietuvoje: Mato Menčinsko atvejis

Laura Petrauskaitė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: laura.petrauskaite@gmail.com

Straipsnyje¹, pasitelkus skulptoriaus Mato Menčinsko (1897–1942) pavyzdį, nagrinėjami dailininko modernisto idealai ir jų realizavimo sankirtos su kasdienybe. Išryškinama migracijos patirčių įtaka tarpukario skulptūros išsiplėtimui ikonografijos, stiliistikos ir technikos prasme, dailininko-vadybininko tipo formavimuisi. Aptariamas dailininko vaidmuo realizuojant visuomenės, šiuo atveju neturtingiausios ir pažeidžiamiausios jos dalies – našlaičių ir beglobių vaikų, transformavimo idėjas, modernias pedagogikos kryptis.

RAKTAŽODŽIAI: Matas Menčinskas, Argentinos lietuviai, Urugvajaus lietuviai, migracija, tapatybė, dailininko autonomija, profesinis ugdymas, amatai, skulptūra, modernybė

ĮŽANGA

Lietuvos istoriografijoje, kalbant apie XIX a. pab. – XXI a. migraciją, įvardijamos trys pagrindinės jos formos: ekonominė, politinė ir kultūrinė. Ekonominę migraciją skatina darbo ir didesnio atlygio, kitaip tariant, sotesnio gyvenimo, paieška. Šis procesas gerai matomas XIX a. pab. – XX a. pr., kai sparčiai didėję populiacijai ūkiškai atsilikusiai Rusijos pakraščio gyventojai ieškojo darbo pažangesniuose Rytų Prūsijos ūkiuose, Londono fabrikuose, Čikagos skerdyklose ir Pensilvanijos šachtose. Skirtingai nuo materialinių ekonominės migracijos paskatų, politinę išėivystę lemia ideologinės priežastys. Politiniai emigrantai siekia išvengti karinės tarnybos okupacinėje kariuomenėje, politinio persekiojimo ar bėga nuo totalitarinių režimų. Vienas ryškiausių tokios emigracijos pavyzdžių – lietuvių pasitraukimas į Vakarų prieš antrąją sovietų okupaciją 1944 metais. Kultūrinė migracija susijusi su pasaulio meno ir mokslo centrų trauka ir „kūrybinės klasės“ – dailininkų, architektų, muzikų, mokslininkų ir rašytojų – troškimu patirti tų centrų įtaką. Vedini šių aspiracijų, dalis šiuolaikinių kūrėjų išvyko gyventi ir kurti į kultūros centrais laikomus globalius didmiesčius, pavyzdžiui, Svajonė ir Paulius Stanikai – į Paryžių, o Žilvinas Kempinas – į Niujorką.

Aptartos migracijos formos mūsų istoriografijoje analizuojamos atskirai, tačiau verta pasižiūrėti ir į hibridinius atvejus. Kultūrinė migracija dažnai remiasi dvejopais motyvais – noru atsидurti didžiųjų kultūros centrų įtakos zonoje, betarpiškai patirti

1 Straipsnis parengtas vykdam Jungtinės Lietuvos kultūros tyrimų instituto ir Vilniaus dailės akademijos menotyros krypties doktorantūros tyrimą *Menininkų migracijos reikšmė Lietuvos dailės modernizacijai: Matas Menčinskas ir jo amžininkai*, vadovė prof. dr. (hp) Giedrė Jankevičiūtė.

jų poveikį, taip pat viltimi integruotis kultūros centre ir tapus savam daryti profesinę karjerą, sulaukti pripažinimo ir atitinkamo finansinio atlygio. Toks yra šiame straipsnyje pristatomas tarpukario menininko Mato Menčinsko atvejis. Skulptoriaus profesija skatina apie jo išvykimą mąstyti kultūrinės emigracijos terminais, tačiau reikia pabrėžti, kad Menčinskas išvyko ne į pripažintus meno centrus – Paryžių, Romą ar Miuncheną. Panašu, kad norą pažinti geriausias pasaulyje dailės kolekcijas, mokytis iš meno pirmeivių, pajusti centrų „kultūrinę dvasią“ pakoregavo ekonominiai išskaičiavimai. Negavęs valstybės stipendijos, įvertinęs studijų ir pragyvenimo kainas Italijoje ir Prancūzijoje, Menčinskas suprato, kad privati iniciatyva jam per brangi ir pasirinko populiarią XX a. 3–4 deš. ekonominių emigrantų kryptį – Pietų Ameriką. Didžiulis gyventojų prieaugis, iš carinės Rusijos paveldėtas šalies ūkio atsilikimas ir augantis nedarbas lėmė, kad tarpukariu lietuvių valstiečiai masiškai vyko uždarbiauti į Šiaurės Ameriką, o 1921 m. JAV pradėjus riboti imigraciją – į Braziliją, Argentina ir Urugvajų. 1920–1940 m. (iki birželio 1 d.) iš Lietuvos emigravo 102 461 gyventojas, beveik pusė šio skaičiaus tenka pietų šalims². Laikmečio dvasia, įkvepiantys ankstesnių išeivių laišakai, intensyvi emigracijos agentų veikla skatino lietuvius išbandyti naujo gyvenimo galimybes svetur. Ryžtą stiprino ir tai, kad, transatlantiniais garlaiviams techniškai tobulėjant ir didėjant laivybos kompanijų konkurencijai, kelionės tapo greitesnės, patogesnės ir pigesnės. Menčinskas vylėsi, kad pietų kontinente lengviau įgis tinkamą profesinį išsilavinimą, išgarsės ir praturtės. Šiuo atveju svarbu, kad iš visų Pietų Amerikos miestų Menčinskas išsirinko kultūriškai aktyviausią, savo magnetizmą turintį Buenos Airių megapolį.

Lietuvos dailėtyroje, tyrinėjant centro ir periferijos santykius, ieškant architektūros ir dailės provaizdžių, nepriklausomai nuo istorinio laikotarpio, yra įsitvirtinusi Italija, Vokietija, Prancūzija, Rusija. Menčinskas į šį dailės istorijos kanoną nepatenka, nes kaip menininkas susiformavo Argentinoje. Jo pavyzdys skatina išplėsti kanone įsitvirtinusių Lietuvos dailės sceną veikusių meninių įtakų žemėlapi, atskleisti XX a. 3–4 deš. persislinkusius ekonominius ir meninius centrus.

Tarpukario Lietuvos dailininkai Argentinoje – kas jie?

XX a. pr. galingiausiai, pažangiausiai ir europietiškausiai Pietų Amerikos valstybei Argentinai buvo prognozuojama šviesi ateitis. Per pirmuosius tris amžiaus dešimtmečius šalies ekonomika augo greičiau nei kituose Naujojo Pasaulio kraštuose – Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje ir Australijoje³. Pietų Paryžiumi vadinamos Buenos Aires garsėjo kaip vienas gražiausių ir moderniausių pasaulio miestų (1 pav.). Argentinos sostinėje kilo aukščiausi to meto statiniai kontinente, atidarytas pirmasis metro pietų pusrutulyje. Nauji bulvarai, daugybė aikščių ir gausybė parkų su pievelėmis,

2 Eidintas 1993: 69.

3 Mundlak 1989: 9, 13.

1 pav. Safico biurų pastatas ir Corrientes gatvė naktį, Buenos Aires, 1936 m. H. Coppola's nuotr.

tvenkiniais, atogrąžų medžiais ir gėlynais puošė miestą. Sparčiai auganti ir intensyvi industrializacijos etapą išgyvenanti šalis masiškai traukė greitai praturtėti svajojusius europiečius. Tarp jų buvo ir nemažai ekonominių išeivių iš Lietuvos. Pirmieji tautiečiai į Argentiną atvyko XIX a. pab. – XX a. pr., tačiau piką imigracija pasiekė 1925–1930 m., kai lietuvių diasporą papildė apie 15 000 naujakurių⁴. Transatlantinių keleivių būryje be valstiečių, amatininkų ir tarnaičių, būdavo galima pamatyti ir vieną kitą mokytoją, gydytoją, teisininką ir menininką.

To meto Argentinos lietuvių menines pajėgas daugiausia sudarė ne profesionalai, o entuziastai saviveiklininkai. Diasporos išskylose ir šokių vakaruose nuotaiką keldavo *muzikantai*, į spektaklius kvietė mėgėjai *vaidintojai*, veikė keli balsingesniai lietuvius vieniję chorai, kuriuos buvo galima išgirsti per pamaldas ir oficialius renginius. Muzikinio ir teatrinio veiksmo dalyvių būta visai nemažai, tačiau diplomuotų chorvedžių ir dainininkų – vienetai⁵. Negausios buvo ir profesionalių vizualinio meno atstovų gretos. Pasak Argentinos lietuvių spaudos, XX a. 4 deš. lietuvių kolonijoje buvo žinomi penki iš Lietuvos kilę dailininkai: Ona Draugelytė-Kučinskienė, Robertas Feiferis (Pfeifferis), Jonas Pogoreckis, Jonas Rimša ir Matas Menčinskas⁶.

Draugelytė-Kučinskienė (1904–1972) į Buenos Aires atvyko 1932 m. kartu su savo vyru – Lietuvos pasiuntinybės Pietų Amerikai konsulinio skyriaus vedėju Jurgiu

4 Aleksandravičius 2013: 326, 328.

5 P.vz., 1928 m. į Argentiną atvyko Vaclovas Rymavičius (1899–1972), kuris jau buvo mokėsis Juozo Naujalio vargonininkų kursuose Kaune, vėliau studijavo fortepijoninį atlikimą ir kompoziciją Alberto Williamso vadovaujamoje Buenos Airių muzikos konservatorijoje. 1930 m. į Argentiną atvyko Klaipėdos konservatoriją baigęs Anatolijus Grišonas (1902–1977), kuris ne tik darbavosi Lietuvos pasiuntinybėje Pietų Amerikai, bet ir dainavo kaip solistas lietuvių koncertuose.

6 *Dailininkas...* 1933 06 24: 4.

2 pav. Buenos Airių lietuvių orkestras *Lyna*. Viduryje sėdi – Feiferis, dešinėje stovi – Pogoreckis. J. Pogoreckio nuotr. Argentinos lietuvių savišalpos ir kultūros draugijos *Lietuva* albumas, Buenos Aires, 1935 m., KTU biblioteka (E 100, inv. nr. Atv. 8691)

Kučinsku⁷. Dailininkė buvo baigusi Kauno meno mokyklą, dalyvavusi 1930 m. surengtoje Pirmojoje jaunųjų menininkų kūrinių parodoje, kur eksponavo 74 akvareles⁸, ir pasimokiusi dailės Paryžiuje. Jos sesuo Magdalena, žymi tarpukario pedagogė ir visuomenininkė, savo gyvenimą susiejo su dailininku Adomu Galdiku ir aktyviai rėmė vyro karjerą. Tuo tarpu Kučinskas pirmiausia šalia savęs norėjo matyti reprezentatyvią diplomato palydovę. Pasak amžininkų, iš siuvėjų į valstybės tarnautojus pakilęs Kučinskas pats pagal savo skonį rengė žmoną⁹. Sutuoktinei buvo priimtinas toks santykių modelis. Ji subtiliai ir išmintingai derino tradicines namų ponios bei diplomato sutuoktinės pareigas su kūrybiniu darbu.

Kitas Kauno meno mokyklos bei Justino Vienožinskio studijos auklėtinis, Lietuvos vokiečių Feiferis (1911–1997) Argentinoje išsilaipino metais anksčiau¹⁰ ir, nors turėjo patirties grafinio dizaino srityje¹¹, pradžioje uždarbiavo dažydamas namus¹². Vėliau įsidarbino tipografu *Tiesos* spaustuvėje¹³, spausdinusioje katalikiškos-tautininkiškos pakraipos savaitraštį *Švyturys* ir katalikų žurnalą *Tiesa* (abiejų red. kun.

7 Gaučys 1992: 183.

8 *Pirmoji jaunųjų...* 1930.

9 Gaučys 1992: 188–189.

10 Feiferis į Buenos Aires atvyko 1931 01 26, žr. *Base del CEMLA (ingreso de inmigrantes 1882–1950)*.

11 Feiferis 1929 m. sukūrė meninį Lietuvoje leisto vokiečių laikraščio *Deutsche Nachrichten* pavadinimo užrašą, žr. Adalberto Feiferio prisiminimai, 1998. *KSVB*. Už nuorodą dėkoju istorikui, kraštotyrininkui Alvydui Totoriui.

12 Revoliucinio judėjimo Lietuvoje dalyvio Roberto Feiferio autobiografija-atsiminimai, užrašyti 1972. *LYA*. F. 3377. Ap. 46. B. 1102. L. 1.

13 *Padėka* 1933 12 02: 4.

Juozas Janilionis). Be tiesioginio raidžių rinkėjo ir maketuotojo darbo, Feiferis kūrė minėtiems leidiniams viršelius, piešė iliustracijas ir karikatūras¹⁴. Lietuvių Šv. Kazimiero koplyčiai nutapė paveikslus Šv. Kazimieras ir Kristus Alyvų darže¹⁵. Pradžioje bičiuliaavęs su katalikiškuoju diasporos sparnu, po kelerių metų dailininkas perėjo į priešingą barikadų pusę – suartėjo su kairiųjų pažiūrų atstovais. 1936 m. Feiferis dalyvavo įsteigiant spaudos bendrovę *Talka* ir prokomunistinį laikraštį *Momentas* (ats. red. Juozas Baltušnikas), tapo jo redakcinės komisijos nariu bei apipavidalino spaudinį kaip dailininkas¹⁶, nors dar 1933 m. piktinosi pavadintas komunistu¹⁷. Jo piešiniai spausdinti ir aktyviai šios ideologijos frontus gynusiame žurnale *Dabartis* (red. Pranas Ulevičius, Antanas Tamošiūnas)¹⁸.

Vietos bendruomenei Feiferis buvo žinomas ne tik kaip dailininkas, bet ir kaip orkestro *Lyra* pianistas¹⁹, skambinės lietuvių organizuojamuose vakaruose. Kartu su juo koncertuodavo smuiku griežęs dailininkas Pogoreckis²⁰ (2 pav.), beje, taip pat sulaukdavęs užsakymų apipavidalinti spaudą²¹. Pogoreckis priklausė protautininkiškai nusiteikusiems lietuviams – buvo Lietuvos diplomatų pastangomis įkurtos Argentinos lietuvių savišalpos ir kultūros draugijos *Lietuva* sekretorius²² ir Argentinos lietuvių centro Vykdomojo komiteto narys²³. Bet apie „aukštai kritikų vertintą“²⁴ jo kūrybą nežinome praktiškai nieko.

Žinių apie dailininką Rimšą (1903–1978) išlikę ženkliai daugiau. Pastarasis 1930 m.²⁵ Argentiną pasiekė bėgdamas nuo nesėkmingos emigracijos į Braziliją, kur vietoj dailininko darbo gavo triūsti plantacijose. 1931–1934 m. lietuvis studijavo tapybą Buenos Airių nacionalinėje dailės akademijoje, bet nusivylęs mokymosi programa studijas metė. 1935 m. surengė pirmąją personalinę parodą. Pasak spaudos, jo tapyti portretai ir peizažai sulaukdavo pasisekimo ir buvo gerai perkami²⁶. Dailininko kū-

14 Žr. Feiferio signatūrą *R. Pf Tiesos* viršelyje (1934 rugpjūtis; 1934 gruodis), *Švyturys* (1933 07 22: 5 ir kt.); *Naujas „Švyturio“...* 1933 09 09: 6.

15 *Liet. Kat. B.-nės...* 1933 11 25: 4.

16 Revoliucinio judėjimo Lietuvoje dalyvio Roberto Feiferio autobiografija-atsiminimai, užrašyti 1972. *LYA*. F. 3377. Ap. 46. B. 1102. L. 2.

17 Žr. *Gerb. Švyturio...* 1933 01 21: 4.

18 *Laisvės laikraščio...* 1971: 113.

19 *Linkiejimai* 1933 07 29: 5.

20 *Visi į linksmą...* 1932 12 18: 3; 26 *Rugpjūčio – Agosto* 26... 1933 08 19: 8; *Iš dr-jos „Šviesa“...* 1935 07 12: 4.

21 Pogoreckio signatūra *J. P-kis* matoma *Švyturio* pavadinimo vinjetėje (1931 11 21 ir kt.), *Pietų Amerikos žinių* iliustracijose (1936 03 14 ir kt.).

22 Argentinos lietuvių savišalpos ir kultūros draugijos *Lietuva* 1937 m. rugsėjo 1 d. laiškas *Momento* redakcijai, *LYA*. F. 13698. Ap. 1. B. 41. L. 14.

23 Lietuvių centro vykdomojo komiteto protokolas Nr. 8 1934 12 06: 5; Lietuvių centro vykdomojo komiteto protokolas Nr. 11 1935 01 10. 226: 7 ir kt.

24 *Lietuvių menininkų...* 1934 12 06: 3.

25 Rimša į Buenos Aires atvyko 1930 02 12, žr. *Base del CEMLA (ingreso de inmigrantes 1882–1950)*.

26 *Dailininko J. Rimšos...* 1936 sausis: 17–18.

ryba Pietų Amerikoje pastaraisiais metais analizuota ne vienoje publikacijoje²⁷ ir nuolat aktualizuojama retrospektyvinėse parodose.

Iš aptariamojo dailininkų penketuko vienintelis Menčinskas (3 pav.) pasirinko grįžti gyventi į Lietuvą. Sunku viena-reikšmiškai pasakyti, kas turėjo lemiamos reikšmės tokiam sprendimui – industrinei Argentinai skaudžiai smogusi Didžioji ekonominė krizė, vidinės pakankamai uždaro lietuvių tautinio geto įtampos ar prastėjanti dailininko sveikata. Įdomu tai, kad Menčinskas beveik tiek pat savo aktyvaus kūrybinio gyvenimo laiko praleido Pietų Amerikoje (1927–1934) ir Lietuvoje (1934–1942). Dailininko likimas skatina palyginti emigranto bei reemigranto patirtis. Žinome, kad skulptorius produktyviai kūrė anapus ir šiaurės Atlanto, tačiau nėra aptarta, kokios nuostatos ir gebėjimai lėmė šią sėkmę. Na, ir pagaliau, ar galima Menčinsko laikyseną priskirti moderniam gyvenimo būdui, o jei taip, tai kuo ji prisidėjo prie bendrosios Lietuvos kultūros kaitos?

3 pav. Menčinskas (dešinėje) su neatpažintais asmenimis Pietų Amerikoje. Nežinomo fotografo nuotr., XX a. 4 deš. LNM archyvas (GRD 74220-3)

Menčinsko gyvenimas emigracijoje (1927–1934)

Dar gyvendamas tėvų namuose – gimtajame Ostampo kaime mažažemių valstiečių šeimoje – Menčinskas turėjo aiškią savo ateities viziją: pakilti „socialiniais laiptais“, tapti profesionaliu skulptoriumi ir išgarsėti. Apie jo idealus, pastangas siekiant išsilavinimo ir karjeros pasiekimus jau buvo rašyta²⁸, todėl prie šių biografijos aspektų neapsistosime. Paminėtina tik tai, kad iš baldžiaus ir dievdirbio amato gyvenęs Menčinskas, sulaukęs 25 metų, išvyko studijuoti dailę į Kauną. Po kelerių metų pabandė emigruoti ir įsitvirtinti Ispanijoje, kol galiausiai įsidrąsino keliauti anapus okeano. Vykdamas į Argentiną, Menčinskas tikėjosi pasimokysiąs ten skulptūros ir tapsiąs nepriklausomu skulptoriumi, gyvenančiu iš kūrybos. Jis idealizavo menininko

²⁷ Akstinienė 2013; Jonas Rimša... 2014 ir kt.

²⁸ Petrauskaitė 2014: 28–35.

4 pav. Menčinskas (antras iš kairės) ir Buenos Airių J. Tumo-Vaižganto mokyklos mokytojai: Vladas Pupienis (lietuvių k.), Paukštaitienė (rankdarbių), kun. Janilionis (mokyklos vedėjas ir tikybos mokytojas), Antonio Di Marco (ispanų k.), Vaclovas Rymavičius (muzikos). Nežinomo fotografo nuotr., 1933 m. LNM archyvas (GRD 74220-2)

pašaukimą ir, kaip būdinga moderniems laikams, puoselėjo „laisvo kūrėjo“ idealus bei tikėjo meno savipakankamumu.

Menčinskas į Pietų Ameriką atvyko kaip tik tuo metu, kai Lietuva politiniu lygmeniu ėmė rūpintis šiame kontinente gyvenančiais savo piliečiais: 1926 m. Buenos Airėse įsteigtas Lietuvos konsulas Argentinoje, 1932 m. įkurta Lietuvos pasiuntinybė Pietų Amerikai, lietuvių bendruomenių prašymu į Buenos Aires ir Montevidejų rūpintis sielovados ir švietimo reikalais atsiųsti katalikų ganytojai. Dailininko profesija suteikė Menčinskui emigranto inteligento statusą ir leido įsilieti į trokštamą aukštesnio sluoksnio aplinką. Atsidūręs emigracijoje, jis greičiau nei Lietuvoje tapo pastebimas įtakingų žmonių. Tuometį skulptoriaus pažinčių ratą sudarė Argentinos ir Urugvajaus lietuvių inteligentija – Lietuvos diplomatai ir dvasininkai, lietuviškos spaudos leidėjai, tautinių mokyklų mokytojai (4 pav.), visuomeninių organizacijų lyderiai, artimu bičiuliu tapo dailininkas Rimša.

Menčinskas išsaugojo keletą pirmojo Lietuvos konsulo Argentinai Jono Skinkio (5 pav.) vizitinių kortelių, vienos jų reverse ranka užrašyta: „G[erbiamas]. T[amsta]. šiuom prašau atsilankyti š. m. lapkričio 5 d. 8 val. vakaro stiklui arbatos / 1927 XI 2.“²⁹ Turime antrojo Lietuvos Respublikos konsulo Buenos Airėse, o nuo 1932 m. naujai įsteigtos Lietuvos Pasiuntinybės Pietų Amerikai pirmojo sekretoriaus Povilo Gaučio prisiminimus apie dailininką: „Buenos Airėse susipažinau su lietuvių skulptorium

29 J. Skinkio vizitinė kortelė. LLMA. F. 396. Ap. 1. B. 1. L. 76.

Matu Menčinsku ir įsigijau jo iš *quebracho*³⁰ (raudonmedžio) iškaltą keletą didesnių ir mažesnių skulptūrų.³¹ Diplomato domėjimasi menu ir kolekcionavimo braižą, artimą XIX a. *kunstkamery* tradicijai, gerai atskleidžia jo paties liudijimas: „Mūsų pasiuntinybė gaudavo įvairių varžytinių katalogus ir kvietimus atvykti į subankrutavusių turtuolių turto viešą išpardavimą. Būdavo parduodamas kelių aukštų rūmuose esąs visas turtas, baldai, indai, paveikslai, knygos ir įvairios meninės smulkmenos <...>. Per tokias varžytines buvau įsigijęs nemažą knygų ir keletą senų žemėlapių, o vienos varžytinėse buvo parduodami du didžiuliai paveikslai (4 pėdos × 9 pėdų). Tai buvo Rafaelio „Šventosios šeimos“ originalo labai gera kopija ir tokio pat dydžio Tiziano „Lukrecija“. Rafaelio originalas kabo Prado muziejuje, o kur Tiziano originalas, neteko patirti. Jie buvo įrėminti į sunkius, paauksuotus rėmus. Gal dėl jų dydžio ir svorio mažai buvo norinčių juos įsigyti, todėl aš juos ir nupirkau už žemą kainą galvodamas

5 pav. Lietuvos konsulas Argentinai Jonas Skinkis (1879–1947). Nežinomo fotografo nuotr., 1927 m. VKM archyvas

parvežti į Lietuvą ir padovanoti Kauno meno muziejui, kuriame kaip ir nebuvo Renesanso laikų tapytojų paveikslų ar jų darbų kopijų. Be jų, turėjau dar keturis Jono Rimšos darbus, du čiliečių dailininko Andų kalnų peizažus, vieno olando dailininko J. Rimšos man padarytą paveikslo kopiją, <...> kelių kitų užsieniečių bronzos skulptūrų ant gražių marmuro papėdžių. Taip pat per varžytines pirkta dvi didžiules Florencijos senų meistrų fajanso vazas, išpuoštas gražiais piešiniais. Iš namų apyvokos daiktų – keletą Andų kalnų onikso staliukų, krištolo stiklų ir porceliano servizą. Visa tai sudarė didžiulį inventorių.³²

Be diplomatų, Menčinskas buvo pažįstamas su aktyviomis, visuomeniško-mis Bukevičių, Ožinskių šeimomis, kitais lietuvių organizacijų veikėjais. Inicialai MM aiškiai matomi Juozo Bukevičiaus redaguoto kairuoliško laikraščio *Balsas*

30 Kvebrāchas (isp. *quebracho* < *quebrar* – laužyti + *hacha* – kirvis) – Pietų Amerikos paatogrąžio juostoje augantys medžiai (baltasis, aukštasis, raudonasis kv.), pasižymintys sunkia, ypač kieta mediena.

31 Gaučys 1992: 240.

32 Ten pat: 1992: 239.

vinjetėje³³. Tačiau panašu, kad bendradarbiavimas su šiuo leidiniu buvo vienkartinis. Katalikų tikėjimo skulptorius greitai susipažino ir ilgam išliko artimas su lietuviais kunigais, išėivijoje pasireiškusiais įvairiais amplua. 1930 m. į Buenos Aires atvykęs veiklus kunigas Janilionis tais pačiais metais lietuvičius pradėjo burti į parapiją ir ėmėsi leisti jau minėtą savaitraštį *Švyturys*. Pažįstamam dailininkui leidėjas patikėjo laikraščio dizainą. Pirmajam pavyzdiniam jo numeriui Menčinskas sukūrė pavadinimo vinjetę bei atskirų rubrikų („Žinios iš viso pasaulio“, „Žinios iš Lietuvos“, „Vietos kronika“, „Spauda ir gyvenimas“, „Šis-tas“, „Šeima“ ir „Jaunimas“) atsklandų piešinius, kurie buvo naudojami kelerius metus³⁴. Šie taikomosios grafikos pavyzdžiai atskleidžia, kad Menčinskas buvo ne tik profesionalus skulptorius, bet ir geras piešėjas, pastabus laikmečio dvasios fiksuotojas. Atsklandoje „Vietos kronika“ ekspresyviom linijom, baltų ir juodų dėmių kontrastu dailininkas taikliai perteikė didmiesčio pulsą: automobilių eiles, žmonių spūstis, efektingą renginių apšvietimą. Jaunimo temai skirtoje atsklandoje įkūnyta tipiška *Naujosios eros* stiliaus ikona – jauna šviesiaplaukė koketė, kurios liekną kaklą svarina karolių eilės, o širdį svaigina gerbėjo dovanotų rožių aromatas.

Ėmus bendradarbiauti su Janilioniu, dailininkui atsivėrė galimybė pasireklamuoti ir spaudoje. *Švyturiui* iliustruoti, o kartu ir menininkui pagarsinti laikraščio puslapiuose buvo išspausdinta Menčinsko nuotrauka, reprodukuoti keli darbai – medyje drožtas Kristaus bareljefas, turėjęs liudyti potencialiems užsakovams apie menininko pajėgumą kurti bendruomeniniam ir privačiam pamaldumui skirtus darbus, bei latvių poeto Janio Rainio biustas – užuomina apie pasiryžimą kurti latvių užsakovams³⁵.

Menčinskas palaikė kontaktus ir su 1932 m. į Montevidėjaus lietuvių emigrantų koloniją atvykusių kunigu Tadu Radžiumi. Tai būta dar vieno veiklaus ir aktyvaus dvasininko. Kunigas ne tik rūpinosi tiesioginiais patarnavimais tikintiesiems, bet organizavo lietuvių būrimąsi į draugijas. Radžius stengėsi ir šviesti tautiečius: kelerius metus redagavo lietuvių leistą laikraštį *Urugvajaus aidas*, Urugvajaus lietuvių klube atidarė J. Tumo-Vaižganto vardo biblioteką su skaitykla, įsteigė Urugvajaus lietuvių dr. J. Basanavičiaus pradžios mokyklą, kuriai pats vadovavo³⁶. Savo meninių pajėgų neturėję Urugvajaus lietuviai Menčinsko paprašė sukurti mokyklai tautos patriarcho bareljefą. Dailininko darbo tiražuojamus portretinius Basanavičiaus bareljefus galėjo įsigyti ir visi norintieji. *Urugvajaus aidas* rašė: „Jei kas norėtų savo kambarį papuošti dr. Basanavičiaus reljefu tesikreipia į p. Menčinską, kuris už nedidelę kainą gali tokį pagaminti, nes turi pagaminę formą.“³⁷

33 Žr. *Balsas* 1928 01 13: 1.

34 Žr. *Švyturys* 1930 08 03, pavyzdinis numeris ir 1931, Nr. 1–45; *Redakcijos...* 1930 08 03: 1.

35 *Švyturys* 1930 08 03: 4; 1931 09 26: 1.

36 *Anykštėnų biografijų žinynas*.

37 *Skulptorius...* 1933 08 27: 2.

Pastarieji užsakymai liudija apie išeivijoje egzistavusį ryšį tarp šviesuomenės pastangų palaikyti lietuvių ir menininkų galimybes pasireklamuoti bei užsidirbti prisidedant prie tautinių iniciatyvų. Tačiau tokių iniciatyvų įgyvendinta nedaug, jų biudžetai buvo riboti, todėl ir dailininko uždarbis iš jų buvo minimalus. Kalbant apie dailės rinką išeivijoje reikia nepamiršti, kad dauguma emigrantų tuo metu dirbo prasčiausius ir sunkiausius darbus skerdyklose bei fabrikuose, todėl jiems aktualesnis buvo ne kultūrinis gyvenimas, o opūs socialinės ir ekonominės nelygybės klausimai. Socialinės problematikos aktualumą ir teisingesnio gyvenimo ilgesį gali patvirtinti nemenkas Argentinos lietuvių socialistų sąjungos populiarumas. Jos leistas laikraštis *Argentinos naujienos* (nuo 1930 m. – *Pietų Amerikos naujienos*) kartais surinkdavo net daugiau kaip 3 000 prenumeratorių³⁸. Visą 4 deš. Urugvajaus lietuvių bendruomenėje dominavo kairieji judėjimai. „Socialistinis judėjimas, kuris telkėsi prie *Naujosios bangos* laikraščio [red. kom. Vladas Veseliauskas, Jurgis Lazdauskas, Albinas B. Gumbaragis], buvo įtakingiausias politinis sambūris vietos lietuvių bendruomenėje.“³⁹ Kita vertus, susikurti geresnį gyvenimą trukdė ne tik išoriniai veiksniai, bet ir vidinės tautiečių nuostatos: „dauguma jų svajoja susitaupyti pinigų krūvą ir grįžti Lietuvon, ten nusipirkti ūkį ir ūkininkauti <...> ir tuo būdu jų praleidžiamos progos čia įsigyti nekilnojamojo turto, nors progų ir daug pasitaiko“⁴⁰. Stipri nostalgija, tapusi griežta taupymo programa, neleido išlaikyti tokioms prabangos prekėms kaip menas. Siekdamas pasiūlyti uždarbio emigrantams bent šiokią tokią atgaivą, *Argentinos lietuvių balsas* skelbė muziejų, kuriuos galima lankyti nemokamai, sąrašą – jame pirmu numeriu nurodytas Dailės muziejus, Via Arenales 651⁴¹.

Nepaisant ne pačios palankiausios terpės, privatūs užsakymai, personalinės dailės pamokos ir pedagoginis darbas Buenos Airių J. Tumo-Vaižganto mokykloje leido Menčinskui užsitikrinti minimalias pajamas ir lygiagrečiai užsiimti kūryba bei meniniais ieškojimais. Žinant, kad 1935 m. iš 12 milijonų Argentinos gyventojų beveik pusė (5,5 milijono) buvo trijų dešimtmečių imigrantai⁴², išryškėja, kokioje kosmopolitiškoje terpėje gyveno ir profesiskai subrendo Menčinskas. Dalyvaudamas parodose lietuvis konkuruodavo ir mokydavosi ne tik iš argentiniečių, bet ir italų, ispanų, prancūzų, rusų emigrantų. Savo dienoraštyje Menčinskas išsaugojo argentiniečio Antonio Gargiulo (1897–1968) ir ruso Erzios (tikr. vardas – Stepanas Nefiodovas, 1876–1959) parodų katalogus, italų kilmės argentiniečio Aquiles Sacchi (g. 1891) vizitinę kortelę, kas leidžia teigti, kad dailininkas domėjosi šių skulptorių kūryba⁴³. Menčinską vienu metu veikė nuosaiki akademistinė mokykla

38 Aleksandravičius 2013: 336.

39 Jakučinskas 2013: 159.

40 Ryselis 1935: 268.

41 *Muziejai, kuriuos...* 1931 12 06: 3.

42 Aleksandravičius 2013: 324.

43 M. Menčinsko dienoraštis. *LLMA*. F. 396. Ap. 1. B. 1. L. 53, 58, 61–63.

6 pav. Kaunas naktį. 1938 m. vasario 16 d. V. Šleivyтs nuotr. KEM archyvas

ir modernistiniai ieškojimai, jo darbuose pasireiškę dėmesiu medžiagiškumui, neišbaigtumo ir fragmentiškumo įspūdžiu. Individualaus braižo susiformavimas ir aukštas manualinės meistrystės lygis liudija, kad argentinietiškas skulptoriaus kūrybos laikotarpis buvo veržlus ir vaisingas.

Milijoniniame Buenos Airių mieste praleisti metai turėjo įtakos ir Menčinsko pasirinktam gyvenimo būdai – plėtotai nepriklausomo dailininko laikysenai, naujų vertybių – savarankiškumo, racionalumo, lankstumo, prisitaikymo prie kintančių aplinkybių – iškilimui, savikūros idėjų atsiradimui ir įgyvendinimui.

Reemigranto gyvenimas Lietuvoje (1934–1942)

1934 m. vasarą iš Pietų Amerikos grįžtantį menininką Kaunas (6 pav.) pasitiko gerokai pasikeitęs: naujoji funkcionalizmo dvasios architektūra, į Žaliakalnį keliantis funikulierius, asfaltuotomis gatvėmis riedantys automobiliai ir autobusai, pagal vakarietišką madą apsirengę praeiviai – visa kūrė modernaus miesto įspūdį. Siekdamas jame įsitvirtinti Menčinskas prisiminė emigracijoje išmoktas pamokas ir ėmė megzti potencialių užsakovų tinklą. Atnaujinęs pažintį su Kauno Švč. Trejybės (Seminarijos) bažnyčios klebonu kun. Povilu Januševičiumi (7 pav.), iš karto sulaukė pirmojo užsakymo. Norėdamas paremti į tėvynę grįžusį ir joje besikuriantį menininką, Januševičius užsakė Menčinskui sukurti Švč. Jėzaus Širdies skulptūrą, kuri po kelių mėnesių iškilo minėtos bažnyčios šventoriuje⁴⁴. Menčinskas sulaukė ir daugiau užsakymų iš Januševičiaus aplinkos. Buvęs prelado pagalbininkas, Švč. Tre-

⁴⁴ *Trumpai iš...* 1934 11 24: 6.

jybės bažnyčios vikaras Jonas Juodeika, paskirtas dirbti Lapių Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios kuratoriumi, šoniniam jos altoriui 1936 m. už 475 Lt įsigijo pusantro metro aukščio Švč. Mergelės Marijos Maloningosios statulą⁴⁵.

Panašiu metu Menčinskas susipažino su politinę karjerą baigusiu ir Kalvarijoje kunigaujančiu Mykolu Krupavičiumi. Žymus dvasininkas ir valstybininkas pagal inžinieriaus Antano Bistricko projektą statė tenykštės Švč. Mergelės Marijos bažnyčios šventoriaus vartus⁴⁶ ir paprašė dailininką sukurti šių vartų skulptūrinį dekorą. Užsakovas ir dailininkas suderino, kad vartų frontoną papuoš gipsinis, balto marmuro imitacijos Kristaus Karaliaus ir jį adoruojančių angelų ansamblis, o už atliktą darbą, sunaudotas medžiagas, statulų atgabenimą ir sumontavimą bus sumokėti 2 000 Lt.⁴⁷ Klientas pageidavo, kad statulos būtų „tvirtos, gražios, meniškai padarytos, su religinia idėja ir ekspresija“⁴⁸ bei atitiktų jo skonį, todėl įpareigojo skulptorių pateikti statulų projektą, supažindinti su atlieta forma ir perspėjo: „Jei kas būtų taisytina po to, jau statulas padarius, Tamsta pataisai mano mintimi.“⁴⁹ Nors ir įsivaizdavo gerbiąs menininko kūrybinę laisvę, užsakovas smulkmeniškai kontroliavo plastinius sprendimus. 1936 m. liepos 21 d. Kalvarijos klebonas rašė: „Siunčiu su šiuo sutartą paveikslėlį, sulig kuriuo galima bus ištaisyti kai kurias Kristaus statulos veido dalis, būtent: barzdą, ūsus ir lūpas. Tamsta gali tą pataisymą koriguoti, taisyti. Paveikslėlis duos Tamstai tik kryptį. Tamstos kūrybos nenoriu tuomi varžyti, kad nesugadinčiau bendro kūrinio vaizdo.“⁵⁰ Po dviejų mėnesių Menčinską pasiekė dar vienas dvasininko nurodymas:

7 pav. Prelatas Povilas Januševičius (1866–1948). B. Savsena-
vičiaus nuotr. *KAKA* (102 albumas)

45 Skrinskas 2008: 31.

46 Vidaus reikalų ministerijos Statybos ir sauselių inspekcijos 1935 07 24 patvirtintas Kalvarijos bažnyčios šventoriaus vartų projektas. *LCVA*. F. 1622. Ap. 4. B. 514. L. 3.

47 M. Krupavičiaus 1936 05 23 laiškas M. Menčinskui. Už galimybę susipažinti su šiuo straipsnyje minimais Krupavičiaus laiškais dėkoju dr. Skirmantei Smilingytei-Žeimienei, kuri pirmoji atkreipė dėmesį į šį vertingą palikimą. Žr. Smilingytė-Žeimienė 1997: 34.

48 Čia ir kitur citatų kalba netaisyta.

49 M. Krupavičiaus 1936 05 23 laiškas M. Menčinskui, S. Smilingytės-Žeimienės archyvas.

50 M. Krupavičiaus 1936 07 21 laiškas M. Menčinskui, S. Smilingytės-Žeimienės archyvas.

„Jūsų atsiųstam man projekte angelai su labai trumpais, lyg žvirblių, sparnais. Jie man negražūs. Duokit sparnus ilgus, imponuojančius ir sujungtus su korpusu, kad negalima būtų nudaužyti“⁵¹ ir jį lydintis paveikslėlis.

Nepaisydamas Krupavičiui duoto pažado *nemultiplikuoti* Kristaus statulos⁵², dailininkas tiražavo, jo manymu, pavykusį darbą. Iš šio fakto aiškėja, kad į komercinius užsakymus Menčinskas žiūrėjo kaip į verslą ir siekė didžiausio pelno mažiausiomis sąnaudomis. Tais pačiais metais Kristaus Karaliaus skulptūra iškilo Menčinsko darbovietės – Vaikelio Jėzaus draugijos Vilijampolės amatų mokyklos skvere. Potencialių klientų Menčinskas ieškojo ir per spaudą: į katalikišką dienraštį *XX amžius* įdėjo reklaminį skelbimą, siūlantį įsigyti statulas *Kristus*, *Kristus atverta širdim*, *Kristus Valdovas* ir kitas, pritaikytas „bažnyčioje ant švent[oriaus]. arba monumentui“⁵³. Panašu, kad tokia taktika davė trokštamų rezultatų, nes dar viena tiražuota Kristaus Karaliaus skulptūra papuošė kunigo Antano Masiulio (1870–1935) antkapinį paminklą Kupiškio kapinėse. Nepamirštant, kad kiekvienas autorinio tiražo liejinys laikomas originaliu darbu, visos minėtos Kristaus Karaliaus statulos vertintinos kaip vienas pakankamai sėkmingas, vadybinius skulptoriaus sugebėjimus liudijantis projektas.

Papildomų pajamų dailininkui suteikė ir daugiau memorialinių bei bažnytinių užsakymų. Menčinskas sukūrė antkapinį paminklą kaimo daraktoriui Kazimierui Jagminui (1846–1910) Knabikų kaimo senosiose kapinėse⁵⁴. Iniciatyvą paminklo atsiradimui parodė Augustinas Liutkus, jautęs ypatingą pagarbą savo mokytojui, kuris gyveno ir daraktaravo jo tėvų namuose⁵⁵, jis subūrė bendraminčius A. Petrulienę, A. Mačiulį, P. Basiulienę, J. Jasutį, S., A. Grigiškį, P. Žulpą, surinko pinigų ir 1937 m. įgyvendino sumanymą. Marginaliniu laikomas kūrinys iš tiesų yra puikus Pirmosios Respublikos metais gyvavusio meninio kanono pavyzdys: pasirinkti tekančios saulės, lietuviškos sodybos ir amžinosios ugnies motyvai įkūnijo tarpukariu gyvavusią tautiškumo sampratą ir oficialiojo stiliaus reikalavimus, o apibendrinta, dekoratyvi, *art deco* manierai gimininga forma atitiko laikmečio estetinius prioritetus. 1939 m., kun. Adolfo Sabaliausko rūpesčiu, Menčinskas išdrožė originalų Rūpintojėlį Kauno Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios Švč. Jėzaus Širdies altoriui⁵⁶. Pragyvenimui prisidurti skulptorius imdavosi ir kuklesnių darbų, pavyzdžiui, 1940 m. pradžioje Panevėžio Kristaus Karaliaus katedroje restauravo Šv. Kazimiero statulos pirštus ir už tai iš kun. Povilo Šidlausko gavo 100 Lt atlygį⁵⁷.

51 M. Krupavičiaus 1936 09 26 laiškas M. Menčinskui, S. Smilingytės-Žeimienės archyvas.

52 M. Krupavičiaus 1937 03 02 laiškas M. Menčinskui, S. Smilingytės-Žeimienės archyvas.

53 *XX amžius* 1937 03 08: 7.

54 *Pirmutinis paminklas...* 1937 07 28: 8.

55 Poškus 1997: 3.

56 Kauno Šv. Mykolo Arkangelo – Įgulos bažnyčios inventorių, 1946. *KAKA*. B. 125. L. 2 (byloje lapai ištisai nenumeruoti). Šiuo metu altorius yra Raudondvario Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės bažnyčioje.

57 Panevėžio katedros statybų kasos knyga, 1926–1940. *PKKKA*. L. 84.

Stabilų uždarbį skulptoriui garantavo pedagoginis darbas privačioje profesinėje mokykloje, mokėjusioje jam mėnesinę 179 Lt algą⁵⁸. Vietos gyventojų, o ypač Amerikoje gyvenančių išeivių lėšomis išlaikoma mokykla efektyviai sprendė opias socialines problemas. Jau minėto prelato Januševičiaus pastangomis⁵⁹ atidarytoje Vaikelio Jėzaus draugijos Vilijampolės berniukų amatų mokykloje Menčinskas našlaičius, beglobius ir neturtingų šeimų vaikus mokė keramikos ir drožybos. Auklėtiniai mokėsi žiesti ir puošti vazas, indus, dekoruoti tekini mo skyriuje pagamintas lėkštes, kėdžių atlošus, stalų ir kėdžių kojas. Moderni labdarybės forma užtikrino bedaliams ne tik prieglobstį bei maitinimą, bet ir, kas svarbiausia, profesinį – puodžiaus, baldžiaus, knygrišio, batsiuvio, šaltkalvio ir kt. – parengimą (8 pav.). Toks ugdymas pratino didžiausios socialinės rizikos grupės vaikus ir paauglius prie darbo, saugojo nuo valkatavimo ir nusikaltimų, didino jų galimybes užsidirbti ir integruotis į visuomenę, o tuo pačiu mažino socialinę įtampą joje. Galiausiai, Menčinskas prisidėjo sprendžiant dar vieną aktualią to meto problemą – padėjo užpildyti profesionalių, gerai paruoštų amatininkų stygių.

Menčinskui nereikėjo tarnauti vienam patronui ar priklausyti nuo vieno mecenato, jis turėjo laisvę užmegzti ryšį su keliais užsakovais iš karto. Komerciniai užsakymai ir reguliari fiksuota mokytojo alga užtikrino jam nuolatinės įplaukas ir leido iš dalies pasiekti nepriklausomo dailininko idealą bei užsiimti laisvąja kūryba. Argentinos dailės mokyklos ir rusų skulptoriaus Erzios įtakas patyrusio Menčinsko kūriniai tarpukario lietuviškos skulptūros kontekste išsiskyrė stilistika, tematika, ikonografija ir technologija. Kaip dažnai Lietuvoje nutinka su kultūrinėmis naujovėmis, naują reiškinių skulptūroje pastebėjo ir įvertino tik nedidelė grupė išlavinto meninio skonio

8 pav. Vaikelio Jėzaus draugijos berniukų amatų mokyklos auklėtiniai stalių dirbtuvėse, viršuje dešinėje lentelė „Mylėk darbą“. V. Šleivyтės nuotr., [1933]. *KAKA* (11 albumas)

⁵⁸ Atlyginimas po mokesčių, žr. Vaikelio Jėzaus draugijos Vilijampolės amatų mokyklos 1936 m. sausio–rugpjūčio algų lapai (nuorašai). *LCVA*. F. 391. AP. 5. B. 241. L. 126, 134, 140, 148, 155, 163, 171, 178.

⁵⁹ Virakas, F. Kauno Vaikelio Jėzaus draugija 1919–1938 metais. *KAKA*. B. 323 (byloje lapai ištaisai nenumuotai).

žmonių. Nors Menčinskas užėmė nišinę vietą Kauno kultūrinėje erdvėje, jo kūryba vertintina kaip reikšmingas indėlis kuriant atviresnę, kosmopolitiškesnę ir įvairesnę Lietuvos dailės sceną. Į originalius, išskirtinius darbus atkreipė dėmesį Vytauto Didžiojo kultūros muziejus, įsigydamas jų formuojamam nacionaliniam skulptūros rinkiniui. Dailininkų sąjunga atrinko du menininko darbus į reikšmingas 4 deš. Lietuvos dailės parodas Rygoje ir Taline.

IŠVADOS

Straipsnyje pateiktas Menčinsko laikysenos ir veiklos aptarimas nėra išsamus, bet leidžia įžvelgti tam tikras modernumo tendencijas. Būtinybė išgyventi kintant kultūrinei, socialinei bei ekonominei aplinkai ir noras išlikti ištikimam „laisvo kūrėjo“ idealui išugdė Menčinską kaip nepriklausomą menininką individualistą. Skulptoriaus sugebėjimas išsaugoti kūrėjo autonomiją, patenkinant komercinį užsakymą, liudija apie jo, kaip modernaus dailininko, laikyseną. Emigracijoje patirtos meninės įtakos leido dailininkui praplėsti tarpukario Lietuvos skulptūrą nauja ikonografija, stilistika ir technologija, ugdyti naujus visuomenės skonio kriterijus. Išėvystės patirtis atskleidė pažinčių tinklo svarbą menininko karjerai, išmokė išnaudoti komercinius užsakymus, išugdė elementarius vadybinius sugebėjimus. Išmoktas pamokas skulptorius sėkmingai taikė grįžęs į Lietuvą ir neabejotinai perdavė savo auklėtiniams Vaikelio Jėzaus draugijos berniukų amatų mokykloje. Privati specialiai našlaičiams ir beglobiams vaikams skirta amatų mokykla, kurios ugdymo procesas orientuotas į jų parengimą darbo rinkai, stoja į vieną gretą su tokiomis modernios pedagogikos kryptimis tarpukario Kaune kaip M. Montessori metodas.

Lokalių ir tarptautinės migracijos pėdsakai Menčinsko biografijoje nurodo ir į platesnius modernėjančios XX a. Lietuvos visuomenės procesus: kaimiečių virtimą miestiečiais, valstiečių – darbininkais ir laisvųjų profesijų atstovais, miestų augimą, autonomiškumo ir individualizmo vertybių iškilimą. Dailininko pavyzdys rodo, kad nuo XX a. pr. vis daugiau iš valstiečių kilusių jaunuolių galėjo be mecenato paramos įgyti aukštąjį išsilavinimą ir įgyvendinti savarankišką karjeros planą. Drąsa imtis savo, o vėliau ir kitų ateities, kaip iš anksto numatyto projekto, ženklina Lietuvos visuomenės posūkį modernybės link.

Santrumpos

KAKA – Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas

KEM – Kupiškio etnografijos muziejus

KSVB – Kalvarijos savivaldybės viešoji biblioteka

KTU – Kauno technologijos universitetas

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas

LLMA – Lietuvos literatūros ir meno archyvas

LNLM – Lietuvos nacionalinis muziejus

PKKKA – Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros archyvas

VKM – Vilkaviškio krašto muziejus

Gauta 2015 05 04

Priimta 2015 06 30

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

1. Akstinienė, A. A. *Užbūrė Alaušę nuskendę varpai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2013.
2. Aleksandravičius, E. *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus Aureus, 2013.
3. *Anykštėnų biografijų žinynas*. [Red. T. Kontrimavičius]. Prieiga per internetą: <http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=1894>
4. *Balsas*. 1928 01 13. 2: 1.
5. *Base del CEMLA (ingreso de inmigrantes 1882–1950)*. Centro de Estudios Migratorios Latinoamericanos. Buenos Aires [2013]. Prieiga per internetą: <http://cemla.com/buscador/>
6. Dailininkas Jonas Rimša. *Švyturys*. 1933 06 24. 26(126): 4.
7. Dailininko J. Rimšos nauja tendencija. *Tiesa*. 1936 sausis. 1: 17–18.
8. Eidintas, A. *Lietuvių kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*. Vilnius: Mintis, 1993.
9. Gaučys, P. *Tarp dviejų pasaulių: iš mano atsiminimų 1915–1938*. Vilnius: Mintis, 1992.
10. Gerb. Švyturio redakcija. *Švyturys*. 1933 01 21. 4(104): 4.
11. Iš dr-jos „Šviesa“ veikimo. *Švyturys*. 1935 07 12. 26(231): 4.
12. Jakučinskas, J. Urugvajaus lietuvių kairiųjų judėjimų tarpusavio santykių atspindžiai vietos lietuvių spaudoje (1930–1939). *Darbai ir dienos*. 2013. 59: 159–187.
13. *Jonas Rimša. Sugrįžimas į tėvynę*. Sud. N. Tumėnienė. Vilnius: Lewben Art Foundation, Lietuvos išeivijos dailės fondas, 2014.
14. *Laisvės laikraščio 60-tis*. Niujorkas, 1971.
15. Liet. Kat. B.-nės žinios. *Švyturys*. 1933 11 25. 48(148): 4.
16. Lietuvių centro vykdomojo komiteto protokolas Nr. 8. *Argentinos lietuvių balsas*. 1934 12 06. 221: 5.
17. Lietuvių centro vykdomojo komiteto protokolas Nr. 11. *Argentinos lietuvių balsas*. 1935 01 10. 226: 7.
18. Lietuvių menininkų parodos. *Argentinos lietuvių balsas*. 1934 12 06. 221: 3.
19. Linkiejimai. *Argentinos lietuvių balsas*. 1933 07 29. 154: 5.
20. Mundlak, Y.; Cavallo, D.; Domenech, R. *Research Report*. No. 76: *Agriculture and economic growth in Argentina, 1913–84*. [Washington]: International food policy research institute, 1989.
21. Muziejai, kuriuos galima lankyti nemokamai. *Argentinos lietuvių balsas*. 1931 12 06. 32(72): 3.
22. Naujas „Švyturio“ veidas. *Švyturys*. 1933 09 09. 37(137): 6.
23. Padėka. *Švyturys*. 1933 12 02. 49(149): 4.
24. Petrauskaitė, L. Perrašant tarpukario Lietuvos dailininkų biografijas: skulptorius Matas Menčinskas. *Naujasis židinys-Aidai*. 2014. 5: 28–35.
25. *Pietų Amerikos žinios*. 1936 03 14. 11(255).
26. *Pirmoji jaunųjų menininkų kūrinių paroda*: katalogas. Kaunas, 1930.
27. Pirmutinis paminklas kaimo švietėjui – „daraktoriui“. *Lietuvos aidas*. 1937 07 28. 336(3551): 8.
28. Poškus, A. Daraktoriaus Kazimieras Jagminas. O. Petrulienės atsiminimai. *Santarvė*. 1997 05 13. 54: 3.
29. Redakcijos paaiškinimas. *Švyturys*. 1930 08 03, pavyzdinis numeris: 1.
30. Ryselis, L. Lietuvių kolonizacijos galimumai Argentinoje. *Pasaulio lietuviai*. Red. P. Ruseckas. Kaunas: Draugija užsienio lietuviams remti, 1935: 267–281.
31. Skrinskas, R. G. *Lapių Šv. Jono Krikštytojo parapija*. Kaunas: Judex, 2008.
32. Skulptorius p. M. Menčinskas. *Urugvajaus aidas*. 1933 08 27. 14: 2.
33. Smilingytė-Žeimienė, S. Kalvarijos bažnyčios šventoriaus vartai. *Liaudies kultūra*. 1997. 3(54): 34.

34. *Švyturys*. 1930 08 03, pavyzdinis numeris.
35. *Švyturys*. 1931. 1–45.
36. *Švyturys*. 1931 09 26. 37: 1.
37. *Švyturys*. 1931 11 21. 46: 1.
38. *Švyturys*. 1933 07 22. 30(130): 5.
39. *Tiesa*. 1934 rugpjūtis. Nr. 1.
40. *Tiesa*. 1934 gruodis. Nr. 3–4.
41. Trumpai iš viso krašto. *Mūsų laikraštis*. 1934 11 24. 47(307): 6.
42. Visi į linksną ir įdomų parengimą. *Argentinos lietuvių balsas*. 1932 12 18. 122: 3.
43. *XX amžius*. 1937 03 08. 53(211): 7.
44. 26 Rugpjūčio – Agosto 26 1933 m. „Argentinos lietuvių balsas“ artimesniam skaitytojų susipažinimui rengia didelį vaidinimą ir šokių vakarą <...>. *Argentinos lietuvių balsas*. 1933 08 19. 157: 8.

Laura Petrauskaitė

The experience of emigration in modernising Lithuania: a case study of Matas Menčinskas

Summary

This article attempts to analyse the attitude, activities and position of a modern artist in the era of massive migration, epitomised by the experience of a Lithuanian sculptor Matas Menčinskas (1897–1942). The creative life of Menčinskas encompassed the work in South America and Lithuania, providing valuable study material for comparative analysis. The research revealed that Menčinskas, who came from a smallholder peasant family, managed to study in several art academies without support of a patron. Demonstrating courage in shaping his own life as a project, he succeeded in fulfilling his independent career path. As a typical modern artist he appreciated individuality and autonomy of an artist and grasped every career opportunity coming along his way. While living in Argentina and Uruguay and later settling in Lithuania, Menčinskas made useful social contacts which, although did not ensure him significant commercial success, helped to eke out a living and continue creating art. Private commissions for portraits, typography of newspapers, memorial sculptures, etc., as well as pedagogical work ensured him minimal income and made it possible to seek unconventionality, originality in creation and attain recognition. Artistic influences experienced by Menčinskas in emigration led to the creation of the sculpture stylistically, thematically, iconographically and technologically different from what was a commonplace in interwar Lithuania. Furthermore, the article reveals that the artist became involved in the social initiatives aimed at resolving acute socioeconomic problems, plaguing interwar city. Menčinskas worked as a teacher in a private trade school for boys established by The Society of Child Jesus with a specific purpose of teaching impoverished children vocational skills, preparing them for labour market, helping to improve their livelihoods and broaden future opportunities. Furthermore, the school contributed to the eradication of unemployment, prevailing mendicancy, and reduction of social tensions.

KEY WORDS: Matas Menčinskas, Lithuanians in Argentina, Lithuanians in Uruguay, migration, identity, autonomy of artist, vocational training, crafts, sculpture, modernity